

گزارش نشست

«کندوکاوی در ماهیت خیابان لاله زار و پیامدهای اجتماعی احیای آن»

تهیه و تنظیم: وحید خاکدان

اقدامات شهرداری تهران در راستای سامان دهی، به سازی، نوسازی و احیای یکی از خیابان های قدیمی شهر تهران (که می توان از آن به عنوان یکی از نمادهای هویتی شهر تهران یاد نمود) که از دیرباز تاکنون مورد توجه متخصصان حوزه های مختلف بوده است، بهانه ای بود تا نشستی با عنوان «کندوکاوی در ماهیت خیابان لاله زار و پیامدهای اجتماعی احیای آن» با همت گروه علمی و تخصصی ارزیابی تأثیرات اجتماعی انجمن جامعه شناسی ایران و مشارکت گروه مطالعات شنبه شهر و مرکز علمی و تخصصی ارزیابی تأثیرات اجتماعی پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات اجتماعی جهاد دانشگاهی در روز چهارشنبه مورخ ۲۲ آبان سال ۱۳۹۸ در دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران در سالن اجتماعات انجمن جامعه شناسی ایران برگزار گردد.

هدف های بیان شده از سوی مدیریت شهری در راستای سامان دهی، به سازی، نوسازی و احیای این خیابان را می توان به قرار زیر بیان نمود:

- * احیای بافت تاریخی و فرهنگی خیابان لاله زار
- * بهبود منظر شهری و ایجاد فضای عمومی شهری
- * تغییرات در معماری و نشانه های شهری برای نمود بافت تاریخی خیابان لاله زار

- * افزایش امنیت شهری و حذف فضاهای بی دفاع شهری
- * گسترش فضای پیاده‌محور و بهبود پیاده‌راه‌ها
- * غنی‌سازی اوقات فراغت شهروندان تهرانی
- * ایجاد حیات جمعی شهروندان با بازتولید فضای تاریخی و فرهنگی خیابان لاله‌زار
- * ترویج روحیه گردشگری
- * جذب سرمایه‌گذاران به این خیابان
- * ...

در این نشست تلاش شد تا نخست با بررسی پیشینه شکل‌گیری و فرآیند تغییرات رخ داده در این خیابان در دوره‌های مختلف تاریخی، شناختی کلی درباره آن برای حاضران ایجاد و در ادامه به بررسی برخی از پیامدهای اجتماعی تغییراتی که مدیریت شهری در این خیابان انجام داده، اشاره شود. به این منظور جناب آقای مهندس مجید منصور رضایی، مؤسس و گروه مطالعاتی شنبه‌شهر و جناب آقای دکتر هادی برغم‌دی، مدیر مرکز علمی و تخصصی ارزیابی تأثیرات اجتماعی جهاد دانشگاهی با انجام دو سخنرانی به دو وجه اشاره شده در این باره پرداختند.

ابتدا آقای مهندس منصور رضایی، سخن خود را درباره تهران و سیر تاریخی پایتخت بودن تهران از دوره قاجار تا به امروز آغاز کردند. ایشان تقاطع خیابان لاله‌زار با خیابان انقلاب را دروازه زمان تهران خواندند و افزودند:

«با گذار از اینجا، گذر از سنت به تجدد را مشاهده می‌کنیم. از تهران شناخت خوبی وجود ندارد. در زمان قاجار، تهران یک روستای ساده مثل بقیه روستاها بوده و در زمان آقا محمدخان قاجار، تهران به پایتخت تبدیل می‌شود. اما سؤال اینجاست که چرا در آن بین آن همه روستای پر از ثروت، هنر و مدنیت، تهران که در آن زمان یک روستای ساده بوده است، به پایتختی برگزیده می‌شود؟ از موضوع آقا محمدخان بگذریم و برسیم به این جریان تجدد و خیابان لاله‌زار، باید به سه تن از شاهان اشاره کنم: فتحعلی شاه، محمد شاه و ناصرالدین شاه قاجار که تجدد شهری، نتیجه عملکرد ناصرالدین شاه است. در آن زمان این تجددی که در تهران در حال رخ دادن است، ارتباطی با تجدد عمومی که در حال رخ دادن است، دارد. اینکه به صورت کلی چرا به آن تجدد گفته می‌شود، ناصرالدین شاه بعد از ملاقات با امیر کبیر و تأسیس مدرسه دارالفنون توسط امیر کبیر که این مدرسه اثر بسزایی در توسعه شهر داشت،

اولین نقشه تهران را تهیه کرد که چهار کیلومتر مربع بود (امروز تهران ۷۵۰ کیلومتر مربع است). در آن زمان ناصرالدین شاه از مدرسه تهران می‌خواهد که طرح توسعه تهران را با الگوی اروپایی و به طور مشخص فرانسوی آماده کند. در این طرح توسعه، خیابان تحت عنوان راه، معبر و... جایگاه بسیار مهمی پیدا می‌کند، چرا که خیابان، شهر را گسترش می‌دهد؛ وسعت تهران را از چهار کیلومتر مربع به نه کیلومتر مربع تغییر داد.»
ایشان در ادامه بیان داشتند که:

«در این دوره با به وجود آمدن مغازه‌ها، در جداره خیابان لاله‌زار، کاربری مسکونی - تجاری پدید می‌آید و به سمت الگوی اروپایی پیش می‌رود. بسیاری از جلوه‌های مدرنیته مثل اولین گل‌فروشی، اولین کافه، اولین تئاتر، اولین سینما، اولین پاساژ و... در این دوره پدیدار می‌شود. در لاله‌زار در زمان شکل‌گیری حکومت پهلوی در سال ۱۳۰۴ و روی کار آمدن رضاشاه، یک جریان اقتدارگرا شکل می‌گیرد. معماری‌های آن دوره بیانگر تجلی این نگاه اقتدارگراست. وجود تعداد زیادی سالن تئاتر، سینما، چاپخانه و کافه نشان‌دهنده پویا و فعال بودن خیابان لاله‌زار است. این خیابان، وجوه مهمی برای تهران دارد که یکی از آنها وجه معماری است. در دهه ۱۳۱۰ تا ۱۳۳۰، ما معماران درجه یکی را در ایران داریم؛ مثل مارکوف که از دل مدارس که جریان مدرنیته را نمایندگی می‌کنند بیرون آمده‌اند. همچون مدرسه هنرهای زیبای پاریس، این معماران برای معماری ساختمان‌های خیابان لاله‌زار بسیار توانمند بودند. این خیابان با پتانسیل بالای خود به آنها امکان خلق آثار هنری در معماری مدرن آن دوره را می‌داد. یکی دیگر از جریاناتی که در این خیابان وجود داشت، جریان کافه‌نشینی و یا روشن‌فکری است. در پیش از دهه ۱۳۲۰، کافه‌های تهران در لاله‌زار، فضایی برای شکل‌گیری یک جریان فرهنگی بود و فقط جایی برای ملاقات و غذا خوردن نبوده است. جریان دیگری که این خیابان از آن پشتیبانی می‌کند، جریان سینماست. تعداد زیادی سینما در لاله‌زار وجود داشت که اولین فیلم ایرانی به نام «دختر لر» در این سینماها نمایش داده می‌شود.

در خیابان لاله‌زار، هتلی بی‌نظیر وجود دارد به نام گراند هتل. همچنین خیابان لاله‌زار از جمله معدود خیابان‌هایی است در ایران و جهان که موسیقی در آن اجرا می‌شده است و با عنوان موسیقی لاله‌زار معروف بوده است.

«موضوع دیگری که در این خیابان به چشم می‌خورد، تولید مجلات بود. بسیاری از مطبوعات مثل کیهان، مطبوعه فاروس و دیگر روزنامه‌ها در اینجا بودند. در مجموع می‌خواهم به این برسم که جریان اضمحلال خیابان لاله‌زار چگونه شروع شد و شکل‌گیری آن چگونه شروع شد؟ این سؤال را باید اینگونه پاسخ داد که اگر لاله‌زار خودش ماحصل جریان تجدد بود، خودش هم قربانی این تجدد شهری است. این به آن معناست که با توسعه تهران، سینماهای جدیدی در دهه چهل و پنجاه ساخته می‌شود، در خیابان‌هایی مثل تخت جمشید، ولیعصر، یوسف‌آباد و... همچنین کافه‌های جدیدی ساخته می‌شود؛ هتل‌های جدیدی ساخته می‌شود. این امر باعث می‌گردد خدماتی که در لاله‌زار وجود داشت، به جاهای دیگری مثل تجریش منتقل شود. از انقلاب سال ۵۷ (با توجه به اینکه معمولاً بعد از هر انقلابی، نمادهای حکومت قبلی از بین برده می‌شود) به خیابان لاله‌زار به عنوان کالبد هرگونه فساد، هرگونه فحشا و هرگونه امر ناپسند حمله می‌شود و تمام مشروب‌فروشی‌ها، کاباره‌ها و مراکز فساد بسته می‌شود. اما در کنار اینها سینما، تئاتر، کتاب‌فروشی‌ها هم تعطیل می‌شود و این جریان به همه چیز بسط پیدا می‌کند. بر همین اساس ما با یک جریان جابه‌جایی بعد از انقلاب در این خیابان مواجه هستیم که فروشندگان لوازم الکتریکی در آنجا مستقر می‌شوند که تا امروز هم وجود دارد».

آقای رضایی در پایان سخنان خود به مقایسه خیابانی در ترکیه با لاله‌زار که شباهت‌هایی در برخی از ویژگی‌ها با یکدیگر دارند پرداخته و در این باره بیان داشتند:

«خیابانی در ترکیه وجود دارد به نام استکلال (استقلال) که مانند خیابان لاله‌زار یک دوره افول دارد و تمام ساختمان‌های ارزشمندش به انباری و تولیدی تبدیل شده بود و تمام صاحبانش به جاهای دیگری مهاجرت کرده بودند. تا سال ۱۹۹۲، خیابان استکلال

خرابه‌ای بود مانند لاله‌زار ما. اما در سال ۱۹۹۲، دانشگاه «آی‌تی‌یو» با برخی از «ان‌جی‌او»ها و شهرداری تصمیم می‌گیرند که نمای جلوی همه ساختمان‌ها را تعمیر کنند و از صاحبان مغازه‌های قدیمی که به خارج مهاجرت کردند، درخواست می‌شود که بار دیگر به این خیابان برگردند و کسب و کار خود را احیا کنند و این خیابان به پیاده‌راهی زیبا تبدیل می‌شود. این همکاری میان بخش خصوصی، بخش دولتی و نهادهای مردمی موجب شده است که این خیابان به یکی از مکان‌های گردشگری این کشور تبدیل شده و سالانه میلیون‌ها گردشگر داخلی و خارجی به خود جذب نماید.

در ادامه آقای دکتر هادی برغم‌دی، سخنانشان را با ارائه گزارشی از تصمیم مدیریت شهری درباره خیابان لاله‌زار آغاز نمود و تلاش کرد تا با نگاهی به اقدامات و تصمیم‌های گرفته‌شده درباره این خیابان که برخی از آنها به سال ۱۳۸۰ مربوط می‌شده است، به آنچه موجب شده مدیریت شهری امروز دست به اقداماتی در این خیابان بزند، اشاره نماید. ایشان در این باره بیان داشتند:

«شهرداری منطقه ۱۲ تهران در این خیابان پیش از هر اقدامی تصمیم گرفت تا پیامدهای اقدام خود را بسنجد و مشخص کند که با این اقدام، چه اتفاقی برای کسبه، ساکنان، موتوری‌ها و سایر ذی‌نفعان خواهد افتاد. در این مقطع زمانی، گروه پژوهشی مربوط به اتا (ارزیابی تاثیرات اجتماعی) وارد میدان شد. در نخستین اقدام، برآوردی که ما به دست آوردیم، چیزی حدود ۵۷۰۰ واحد فعال در لاله‌زار و حومه آن در حال فعالیت بودند که باید مورد بررسی قرار می‌گرفتند. بعد از ورود به فضا، مطالعات اسنادی، میدانی، تطبیقی و پیمایش با گروه‌های مختلف انجام شد و در این راستا مصاحبه‌های فردی با مسئولان، نهادهای فعال همچون اتحادیه الکتریکی، شورایاران، متخصصان این حوزه، نهادهای فعال در لاله‌زار، سازمان‌های ذی‌نفع و... صورت پذیرفت.»

از جمله نکات مهم در این پژوهش که ایشان به آن اشاره نمودند، تعداد فراوان پژوهش‌های انجام شده در حوزه‌های مختلف درباره این خیابان بوده است که از نظر ایشان، این تعدد مطالعات از سویی اهمیت این خیابان را برای متخصصان حوزه‌های مختلف نشان می‌دهد و از سوی دیگر نشان از آن دارد که در دوره‌های مختلف مدیریتی، این خیابان و اصلاح و یا تغییر در وضعیت آن از جمله

دغدغه‌های مدیران شهری بوده و هست. آقای دکتر برغمندی در ادامه و در بیان برخی از مطالعات اسنادی خود بیان داشتند:

«بر اساس نتایج به دست آمده از مطالعات اسنادی، برتری پیاده به سواره در لاله‌زار واقعیتی بود که با کلیه اسناد بالادستی همخوانی دارد. بنابراین منع قانونی برای این موضوع وجود ندارد. حتی به طور مشخص در اسناد بالادستی اشاره شده است که این خیابان باید به پیاده‌راه تبدیل شود».

از جمله نکاتی که ایشان در سخنان خود به آن اشاره نمودند، اشاره به برخی نتایج حاصل از سرشماری نفوس و مسکن در این محدوده بوده است. ایشان بیان داشتند که جذب جمعیت ساکن و جلوگیری از مهاجرت از جمله مسائل مهم برای مدیران شهری منطقه ۱۲ شهرداری تهران از سال‌های گذشته بوده است و خالی شدن از سکنه به عنوان یکی از مسائل این منطقه مطرح بوده است. اما با توجه به دو سرشماری اخیر، این منطقه افزایش جمعیت داشته و مهاجرپذیر بوده است. هر چند بررسی علت مهاجرپذیری این منطقه، پژوهشی مستقل را می‌طلبد، باید در کنار اقدامات شهرداری در این منطقه، عامل اقتصادی و سختی سکونت و گرانی آن در سایر مناطق را نیز در

شمار متغیرهای مؤثر بر این رخداد قلمداد نماییم. آنچه در این بین قابل تأمل است، کاهش جمعیت محله لاله‌زار - فردوسی در این وضعیت (یعنی افزایش جمعیت منطقه ۱۲ شهرداری تهران) است. این کاهش جمعیت زمانی که در کنار تغییر نسبت جنسی و افزایش مردان نسبت به زنان و همچنین افزایش بعد خانوار قرار می‌گیرد، نشان از افزایش خانه‌های مجردی و احتمالاً خانه‌های کارگرنشین در این محله دارد که نیازمند توجه بیشتر مدیران شهری است.

دکتر برغمندی درباره سایر نتایج این طرح اضافه کردند:

«در نیازسنجی ای که ما انجام دادیم، مشخص شد که این به سازی و نوسازی معابر جزء دغدغه های کسبه در لاله زار بوده است. در حوزه هویت شهری، سازمان های زیادی پای کار هستند. به عنوان مثال سازمان میراث فرهنگی تلاش دارد تا لاله زار را ثبت تاریخی کند و معتقد است که با این اقدام می تواند به تغییرات کالبدی در این خیابان پایان داده، بناهای باارزش را حفظ نماید.»

ایشان همچنین از کشف و بررسی برخی آسیب های اجتماعی در کوچه و پس کوچه های لاله زار خبر داده، بیان داشتند که بر اساس مشاهدات گروه پژوهش در روزها و ساعت های خاصی می توان فراوانی برخی از این مسائل و آسیب ها را مشاهده نمود که در این باره لکه ها و مراکزی شناسایی شده است. به طور مثال کارتون خوابی، فروش مواد و روسپیگری در برخی از مکان ها وجود داشته که از آن جمله می توان به کوچه باربد و کوچه نوشین اشاره نمود. سایر این لکه ها نیز روی تصویری مشخص و در اختیار مسئولان شهری قرار گرفته است تا در به سازی، نوسازی و احیای این خیابان به این موارد نیز توجه گردد.

از جمله نکاتی که در سخنان ایشان وجود داشت، ضعف اطلاع رسانی درباره فعالیت های انجام شده در این خیابان بود. این ضعف اطلاع رسانی هم درباره کسبه و عابران از آنچه قرار است رخ دهد بوده است و هم نهادها و سازمان های حاضر در خیابان و یا ذی نفع. بسیاری از نهادهای مرتبط با موضوع همچون میراث فرهنگی، اورژانس، آتش نشانی، اوقاف و... اعلام کرده بودند که از طرح بی اطلاع هستند که به بیان آقای برغمندی با تشکیل گروه هایی در این باره و ارائه پیشنهادهایی برای هماهنگی بیشتر در این منطقه، ستاد سامان دهی خیابان لاله زار تشکیل شده است که این ستاد در تلاش برای ایجاد هماهنگی و همکاری بین ذی نفعان فردی، گروهی و سازمانی در این خیابان بوده است.

در انتهای نشست نیز ایشان با بیان چهار سناریوی پیشنهادی تلاش کردند تا آینده پروژه را در چهار وضعیت ترسیم نمایند و در نهایت پیشنهاد خود را در قالب برنامه هایی (نظام ارتباطی و نظام اجرا) بیان داشتند و تأکید نمودند که در اجرای طرح خیابان لاله زار، مشارکت تمامی گروه های حاضر در این خیابان، ضرورتی غیر قابل چشم پوشی بوده و بدون مشارکت آنها، این طرح نمی تواند به هدف های خود دست یابد.